

Walter Rodney

AVRUPA AFRİKA'YI
NASIL GERİ BIRAKTI

İngilizceden çeviren
Hülya Osmanağaoğlu

^dipnot yayınları

İçindekiler

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ / <i>Michael O. West</i>	9
GİRİŞ.....	31

1. BÖLÜM

GELİŞME ÜZERİNE BAZI SORULAR.....	51
Gelişme Nedir?.....	53
Azgelişmişlik Nedir?.....	67

2. BÖLÜM

AVRUPALILARIN GELİŞİNDEN ÖNCE AFRİKA NASIL GELİŞMİŞTİ?.....	87
15. Yüzyıla Kadar Afrika.....	87
Genel Çerçeve.....	89
<i>Mısır</i>	110
<i>Etiyopya</i>	113
<i>Nubya</i>	115
<i>Mağrip</i>	117
<i>Batı Sudan</i>	121
<i>Göller Bölgesi</i>	128
<i>Zimbabve</i>	132

3. BÖLÜM

AFRİKA'NIN AVRUPA'NIN KAPİTALİST GELİŞİMİNE KATKISI - SÖMÜRGEÇİLİK ÖNCESİ DÖNEM.....	141
Avrupa, Dünya Ticaret Sisteminin En Belirleyici Parçası Haline Nasıl Geldi.....	143
Afrika'nın Erken Kapitalist Dönemde Avrupa'nın Ekonomisine ve İnançlarına Katkıları.....	153

4. BÖLÜM

AVRUPA VE AFRİKA'NIN GERİKALMIŞLIĞININ KÖKLERİ - 1885'E KADAR.....	165
Afrika'nın Gerikalmışlığında Avrupa Köle Ticaretinin Temel Etken Olması.....	167
Teknik Durgunluk ve Afrika Ekonomisinin Sömürgecilik Öncesi Çağda Bozulması.....	179
Afrika'da 1500-1885 Arasında Devam Eden Askeri-Politik Gelişmeler.....	192
<i>Yoruba</i>	195
<i>Dahomey</i>	202
<i>Doğu Göller Bölgesi Devletleri</i>	206
<i>Ruanda</i>	210
<i>Ama-Zulu</i>	214
Emperyalizmin ve Sömürgeciliğin Gelişi.....	224

5. BÖLÜM

AFRİKA'NIN AVRUPA'DAKİ KAPİTALİST GELİŞMEYE KATKILARI - SÖMÜRGEÇİLİK DÖNEMİ....	239
Sömürgecilik Döneminde Afrika'daki Artığa El Koyulması.....	241
Sermaye ve Afrikalı Ücretli Emek.....	241

Avrupalı Ticaret Şirketleri Afrikalı Köylülere Karşı.....	248
Gemicilik ve Bankacılık Hizmetleri.....	258
Ekonomik Sömürgeci Olarak Sömürge Yönetimleri.....	262
Kapitalizmin Teknolojik ve Askeri Yönlerinin Güçlendirilmesi.....	275
Sömürgeciliğin Avrupa'ya Sağladığı Parasal Olmayan Çıkarların Ön Analizi.....	275
Afrika'daki Sömürünün En Fazla Menfaat Sağlayan <i>Unilever</i> Örneği.....	286
Sömürgeciliğin Tek Tek Sömürgeci Güçlere Katkısı.....	293
Sömürgeciliğin Metropol Ekonomilerine ve Bir Sistem Olarak Kapitalizme Desteği.....	300

6. BÖLÜM

BİR SİSTEM OLARAK AFRİKA'DA SÖMÜRGEÇİLİK	317
Sömürgeciliğin Afrika'ya Olan Yararlarına İlişkin Varsayımlar.....	319
Sosyo-Ekonomik Hizmetler.....	319
Toplumsal, Politik ve Ekonomik Sonuçların Olumsuz Karakteri.....	345
Az gelişmişlik yolunda eğitim.....	366
Çelişkiyle gelişmek.....	397
SONSÖZ.....	425
KAYNAKÇA.....	433

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ

Michael O. West
Binghamton Üniversitesi

Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı' (AANGB) 1972'de yayımlandı. Yazarı, Walter Rodney o dönemde Tanzanya'da Dar es Salaam Üniversitesi'nde 30 yaşında bir öğretim görevlisiydi. Bulunduğu nokta ve entelektüel gelişim seyri açısından bir hayli yolu hızlıca kat etmişti. Rodney, 1964'te İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra adını Guyana olarak değiştiren İngiliz sömürgesi Gine'de, 1942 yılında doğdu. Güney Amerika'da bulunan Guyana, kıtadaki komşularına oranla daha fazla dikkat çekmektedir. Zira İspanyolca ve (Brezilya gibi) Portekizce konuşulan ve 19. yüzyılda hepsi bağımsızlığını kazanan ülkelerin² egemen olduğu Güney Amerika'nın yegane Anglofon (İngilizce konuşan) ülkesidir. Guyana'nın mevcut Güney Amerikalı komşularından ziyade Karayip adalanna, özellikle de Anglofon olanlara tarihsel ve kültürel olarak yakın durması da kesinlikle

¹ Dar es Salaam: Tanzania Publishing House; Londra: Bogle-Ouverture Publications.

² Guyana'nın şimdiki komşuları doğuda Surinam eski sömürge adıyla Hollanda Ginesi ve Fransız Ginesi, ki şu anda resmi olarak bir sömürge değildir, Fransa'nın bir parçası olduğu için konuşulan dil ve tarihsel açıdan İspanyolca konuşulan cumhuriyetlerdendir ve Brezilya'dan oldukça uzaktır.

bu özgün konumundan kaynaklanıyor. Walter Rodney de Guyana'nın içinde bulunduğu bu ortamın ürünüydü.

AANGB'yı ortaya çıkaran yazarın kıymetini takdir edebilmek için kimi temel etkenleri sıralamak lazım. Bir kere bunların en önemlisi, Rodney'in bir sömürge doğmuş ve siyah olmasıydı. Afrika asıllı biri olarak kendinden önceki nesillerin köleleştirildiği topraklardaki sömürge iktidarı döneminde doğmuştu. İşçi sınıfından, zanaatkar işçi sınıfından geliyordu. Annesi ev kadını ve dikişçi, babası ise terziydi. Ailenin sahip olduğu politik angajman, sınıf bilmemin yanı sıra sömürgecilik karşıtlığını da içeriyordu.³ Rodney, çocukluğunda kapı kapı gezerek, ailesinin üyesi olduğu, Marksist, anti sömürgeci ve işçi sınıfı eksenli Halkın İlerici Partisi'nin (PPP) yayınlarını dağıtmakla görevlendirildiğini hatırlıyordu. PPP'nin Guyana'da çok etnisiteli temelde ciddi anlamda örgütlenmeye çalışan ilk parti olması da dikkat çekicidir. PPP önderliğinin ve kadrolarının çoğunluğunu, ülkenin en büyük iki nüfus grubu olan Hint ve Afrika kökenliler oluşturuyordu. Rodney'in politik arenaya erken yaşlarda dahil olması, aslında gelecekte olacağın göstergesiydi. *AANGB*'yı yazdıktan yıllar sonra bağımsız Guyana'ya döndüğünde, kendi adma politik aktör olmuş ve yegane önemli görevi de Hintli ve Afrikalı işçiler arasında hep var olan ve politik pro-

³Walter Rodney, *Walter Rodney Speaks: The Making of an African Intellectual* (Trneton, NJ: Africa World Press, Inc., 1990) s. 5-7. Rodney'in entelektüel ve politik gelişimi için bkz. Rupert Charles Lewis, *Walter Rodney's Intellectual and Political Thought* (Detroit: Wayne State University Press, 1998); Edward A. Alpers ve Pierre-Michel Fontaine, ed., *Walter Rodney, Revolutionary and Scholar: A Tribute* (Los Angeles: Center for Afro-American Studies and African Studies Center, University of California, Los Angeles, 1982); Jeffrey D. Howison, "Walter Rodney, African Studies, and the Study of Africa," *Afrika: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1, 1 (2011), s. 43-66.

paganda malzemelerini dağıttığı çocukluk günlerinden beri iyice büyüyen ayrışmayı ortadan kaldırmakü.

Olgunluk dönemindeki Rodney, eğitimini Karayip'teki kitlelerin mücadelesine tahvil etme imkanım asla kaçırmadı. İlkokuldan sonra Guyana'nın en önemli lisesi olan Queens Koleji'ne devam etmesini sağlayan sınavlı bir burs kazandı. İlk başta beyaz sömürgeci seçkinlerin çocukları için kurulan Queens Koleji, halkın baskısıyla sömürge halkın seçilmiş çocukları, Rodney gibi parlak gençleri de kabul etmeye başlamıştı.

Rodney, Queens Koleji'ni bitirdikten sonra Batı Hint Adaları Üniversitesi'nin (UWI) Jamaika kampüsüne de yine sınavlı burs kazanarak kayıt oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulan UWI, peşi sıra Jamaika, Trinidad ve Barbados'ta açılan üç kampüsüyle Karayip-birliği yanlısı bir kurum olmuştu. Bu üç ada aynı zamanda, UVWT'nin en önemli bileşeni olduğu, İngiliz yönetimindeki Karayip adalarının politik birliğini ifade eden ve Batı Hint Adaları Federasyonu'nun anahtar konumdaki üyeleri haline gelmişlerdi. Ancak Guyana'nın katılmayı reddettiği bu federasyon, adalar arasındaki ihtilaflarla oluşan düşmanlıkla ortaya çıkan çöküşe dört yıl (1958-1962) süreyle direnebildi. UWI ise federasyonun çözülmesine rağmen varlığını sürdürdü. Rodney, 1960-63 arasında öğrencilik yaptığı UWI'mn tarih bölümünde federal ve Karayip-birliği yanlısı ruhun etkisinde kaldı. Ki o ruh daha sonra tüm üniversiteyi ayağa kaldırarak Rodney'in entelektüel ve politik yönelimini büyük oranda belirleyecek olan ruhtu.

Çok sayıda Guyanalı olmayan dönemdaşlarından farklı olarak lisans öğrencisi Rodney, kendi deyimiyle, Marksist PPP'nin altın çağında Guyana'da büyüdüğü için Marksist duyarlılığa sahipti. UWI'da ayrıca Trinidadlı, iki önemli Karayipli entelektüelin başlıca iki eserinden fazlasıyla etkilenecek Karayip milliyetçiliği bilinci edindiğini de kendisi söylemişti: C.L.R. James'ten *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San*

Domingo Revolution [Siyah Jakobenler: Toussaint L'Ouverture ve San Domingo Devrimi] ve Eric Williams'tan *Capitalism&Slavery* [Kapitalizm ve Kölelik].⁴ 1938'de ilk baskısı yapılan ve 1963'te yeniden yayımlanırken yapılan ek ile *Siyah jakobenler*, öncelikle genel olarak devrim konusunda Marksist bir vurgu taşıyan ve özel olarak da Haiti Devrimi üzerine herhangi bir dilde yayımlanan en başarılı kitap olmuştur. *Kapitalizm ve Kölelik*, 1944'te yayınlanmasından hemen sonra bir tür ikon haline gelmişti. Karayipler'deki Afrikalı köleciliği ile İngiliz Sanayi Devrimi arasında kurduğu ilişki ise bitmeyen tartışmalara konu olmaya devam ediyor. Her iki kitap da saygıyla anılıyor olmasına rağmen, Rodney jenerasyonundan Karayipli radikaller iki yazan asla birbirine eşit görmediler. Entelektüel ve politik olarak *Siyah Jakobenleşim* Marksist yazan, *Kapitalizm ve Köleleşim* (materyalist olmasına rağmen) Marksist olmayan yazarmaya göre her zaman ayrıcalıklı olmuştur. Rodney, James'i "Bati Hint Adaları ilercisi; pek çok gence örnek olan kişi"⁵ diye anıyordu.

Marksist ve radikal ulusala duyarlılıklarıyla Rodney, iktidardakiler için henüz öğrenciyken bile asla makbul biri olmadı. Bu yüzden de yetişkinlik yıllarının büyük bölümünü, belki de tamamını, devletin sıkı denetimi altında geçirdi. Gizli servislerin ilgi alanına ilk olarak Jamaika'da üniversitede okurken girdi.⁶ Anglo-Amerikan Soğuk Savaş'ın sadık emir erleri olan Jamaikalı gizli servis şefleri, Rodney'in çok iyi bir öğrenci olduğundan - en başarılı sonuçlarla birincilik onur ödülüyle mezun olmuştu - haberdarları, ancak dersler dışındaki etkinliklerinin de kaydını

⁴ (New York: Vintage Books, 1963), gözden geçirilmiş 2. Baskı; (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944). *Kapitalizm ve Kölelik* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013) - ç.n.

⁵ Rodney, *Walter Rodney Speaks*, s. 15.

⁶ Michael O. West, "Walter Rodney and Black Power: Jamaican Intelligence and US Diplomacy," *African Journal of Criminology and Justice Studies* [online], 1,2 (2006): 1-50.

tutuyorlardı. Bu etkinlikler arasında üniversitede çalışan hizmetlilerin örgütlenmesi, devletin ve Jamaikalı seçkinlerin hep horladığı ve baş ağnsı olarak gördüğü Rastafaryanlarla zaman geçirmesi, onları kampüse davet edecek kadar ileri gitmesi ve daha da kötüsü, Küba'ya gidip koltuğunda "yıkıcı" yayınlarla geri dönmesi vardı. Jamaikalı gizli servis şefleri bu listeye sadece Rodney'in Batı Hint Adaları Federasyonu'nun geleceğine ilişkin mücadeleye ortak olduğunu eklemeyi atlamışlardı. Hiçbir mücadelenin dışında kalmayan biri olarak Jamaika'nın federasyonda kalıp kalmayacağına karar vermek için yapılan referandum kampanyasında çalışanlar arasındaydı. Sonuçta referandumdan federalizm karşıdan galip çıktı ve Jamaika'nın ayrılığıyla federasyonun çöküşüne de zemin hazırlanmış oldu. Anglofon Karayip Adaları'nda varlığını sürdüren az sayıdaki çok adalı devletler -ki en önemlisi Trinidad Tobago'dur- hariçtekiler, federasyonun çöküşünün ardından 1962'den başlayarak, birleşik bir bütünden ziyade tek tek ulus devletler olarak bağımsızlık çağına adım attılar. Ertesi yıl, 1963'te Rodney UVVTD'den mezun olup İngiltere'de lisansüstü eğitim almak için Jamaika'dan ayrıldığında, hiç kuşku yok ki adanın gizli servisi de rahat bir nefes almıştı. Ancak gizli servis elemanlarının Rodney'i son görüşleri ya da haber alışları bu olmayacak ve nihayetinde Jamaika'ya geri döndüğünde büyük hayal kırıklığına uğrayacaklardı.

Bu arada Rodney, Londra Üniversitesi'nin Afrika ve Orta-doğu Çalışmalar bölümünde (*SOAS-School of Oriental and African Studies*) Afrika tarihi üzerine doktora yapmaya başladı. Bu alanda lisansüstü eğitim gören ilk grup arasındaydı. Batı akademisinde tarih çalışmalarının artmasıyla, geleceği en parlak görünen Georg Hegel gibi Avrupalı (ve Avro-Kuzey Amerikalı) akademisyenler, Afrika tarihinin varlığını inkâr edeceklerdi. Henüz Afrika'ya saldırmadan önce, sömürgeci Avrupa iktidarı, kibirle Afrika'nın bir tarihinin olmadığını fikrine sahipti.

Rodney, 1963'te SOAS'a kaydolduğunda bile, ünlü İngiliz tarihçi Hugh Trevor-Roper BBC'de verdiği bir dizi seminerde Afrika'nın Hegelci aldanışını yeniden ürettiyordu. Trevor-Roper yeni bir akademik hevesten şikayet ediyordu: "Lisans öğrencileri her zaman olduğu gibi değişen gazetecilik akımıyla akılları çelinerek siyah Afrika tarihinin öğretilmesi gerektiği yönünde taleplerde bulunuyorlar." Trevor-Roper bu talebin saçma olduğuna inanıyordu ve buna uygun bir Hegelci tepki göstermişti: "Belki de ileride öğretilecek bir Afrika tarihi olabilir. Ancak bugün yok ya da çok az var, sadece Afrika'daki Avrupalıların tarihi mevcut. Gerisi büyük oranda karanlık... Ve karanlık, tarihin konusu değildir." Özetle, Trevor-Roper açıkça Afrika'nın geçmişini bir kalemde yok saymıştı: "Dünyanın ilgisiz köşeleri ve barbar kabilelerin beş para etmez topaçları resmediliyor"⁷. Artık bu türden dışlayıcı yaklaşımlar küresel düzeyde kabul görmüyor olsa da bir zamanlar Batı'da, en azından kamusal alanda var olmuşlardı. Zaman, Trevor-Roper'ı yalanladı. Sömürgecilik sonrası dönemde, ki aynı zamanda Soğuk Savaş dönemi, sözde var olmayan Afrika tarihi dâhil Afrika çalışmaları, Afrika uluslarını demir perdenin Batı kesiminde tutma mücadelesinin vazgeçilmez entelektüel zırhı olarak ortaya çıktı. Akademi de bu süreçte siyahlarla kızıklar arasındaki mesafeyi açmakla görevlendirilmişti.

⁷ Hugh Trevor-Roper, *The Rise of Christian Europe* (New York: Harcourt, Brace & World, 1965).